

TİVA KAHRAMANLIK DESTANI “KAŃGIVAY-MERGEN”DE KÖTÜLÜK SORUNU

Mehmet AÇA*

ÖZ

Mitler, temelde “iyi” ile “kötü”nün çatışması üzerine kurgulanmışlardır. Yaratılış ve eskatoloji mitlerine göre, iyiyi temsil eden doğaüstü varlıklarla kötüyü temsil eden doğaüstü varlıklar arasındaki çatışma, iyilikle kötülüğün sınırlarını belirlemiştir. Mitlerin doğaüstü varlıklarının yürüttükleri bu mücadele, kahramanlık destanları ile yeryüzüne inmiş, iyi ile kötünün temsilcileri olan kahramanlar arasında yaşanır olmuştur. Kahramanlık destanlarındaki iyi ile kötünün mücadelesi, insanların insanlarla, toplumların toplumlarla mücadelesi şeklinde gerçekleşmekle birlikte, daha mitik karaktere sahip olanlarında bu mücadelelere göğü ve yeraltını temsil eden doğaüstü varlıklar da dâhil olabilmişlerdir. Kahramanlık destanlarındaki iyi ile kötünün mücadelesini, dinlerle mitlerin tanımladığı iyilik ve kötülük anlayışlarının yanı sıra, dünya üzerindeki şartlar, olaylar ve çıkarlar biçimlendirmiştir. Bu nedenledir ki merkezinde insan topluluklarının yer aldığı kahramanlık destanlarının iyilik ve kötülük anlayışları sübjektiftir. Bu çalışmada Tıva kahramanlık destanlarından “KaŃgıvay-Mergen” kötülük algısı, kötülüğün kaynakları, tarafları, oluş biçimleri ve sonuçları bakımından incelenmeye çalışılmıştır. İncelemede, destanın konusu gereği, kötülüğün ana kaynaklarından olan ahlak sorunu üzerinde de ayrıca durulmuştur. Yapılan tespit ve değerlendirmeler, “ahlaki kötülük”ün destandaki çatışmalarda önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Sibirya, Tıva destanları, KaŃgıvay-Mergen, kötülük

THE PROBLEM OF EVIL IN EPIC OF “KAŃGIVAY MERGEN”

ABSTRACT

Myths had been fictionalised basically upon conflict between “good” and “evil”. According to the creation and eschatology myths, the conflict between supernatural creatures representing the good and those representing the evil demarcated borders of goodness and evilness. This fight that had been performed by supernatural beings of myths fell into the earth through heroic epics, and it had become having experienced between representatives of the good and those of the evil. However the fight between the good and the evil in heroic epics had occurred in the form of the fight for people versus people and societies vs. societies, supernatural beings representing the heaven and the underground were still able to be included into this struggle in mythological epics. The fight between the good and the evil in heroic epics was shaped by conditions, events and interests in the world as well as notions of goodness and evilness which had been identified by religions and myths. Due to this reason, notions of goodness and evilness of heroic epics, at the center of

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmetaca@balikesir.edu.tr

which there are people, are subjective. In this study, we tried to examine “Kaŋıvay-Mergen”, one of Tuvan heroic epics, in terms of sense of evilness, sources of it (evilness), parties of it, forms of its occurrence, and its results. In the examination, we further dwelt on, for the subject of the epic, ethics problem which is one of main sources of the evilness. Determinations and evaluations made showed that “ethical evilness” had an important place in conflicts in the epic.

Keywords: South Siberia, Tuvan epics, Kaŋıvay Mergen, evil

Giriş

Kargaşa, acı, kaygı, yoksunluk, mutsuzluk ve ölümün kaynağı olan kötülük¹, insanlığın, var oluşundan bu yana sorgulaya geldiği, önüne geçmeye ya da ortadan kaldırmaya çalıştığı temel bir sorundur.² Bugüne kadar pek çok din, kültür ve felsefi akım, kötülük tanımlamaları yapmış, kötülüğün kaynaklarıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Kötülüğün tanımı ile buna karşı mücadelede “iyi”yle ilgili algı ve kabullerin önemli bir rolü olmuştur. Hangi din, kültür ve felsefi akım tarafından yapılmış olunursa olunsun, kötülükle ilgili tanımlarda, yukarıda da belirtildiği gibi kargaşa, acı, kaygı, yoksunluk, mutsuzluk ve ölüme neden olan düşünce ve eylemler belirleyici olmuştur. Var oluşundan bu yana acı çeken ve çektiği acıların kaynağını genellikle kötülük ile günaha arayan insanoğlu, bir yandan kötüyü ve kötülüğü tanımlamaya çalışmış, diğer yandan da onu yok edeceğine ve insanı sonsuz bir huzur ve mutluluğa kavuşturacağına inandığı iyilik kategorileri oluşturmuştur. Temelinde dinlerin, mitlerin ve felsefi görüşlerin geliştirdiği algı ve kabullerin yattığı kötülük, evrensel bir karakter taşımakla birlikte, insan ve insan toplulukları, kötülüğün tanımı ve kaynakları konusunda subjektif olmaktan da kendilerini alamamışlardır. Başka bir deyişle insan toplulukları, her ne kadar büyük dinlerin de etkisiyle evrensel bir kötülük algısı geliştirmiş iseler de “ben” ya da “biz” merkezli bir yaklaşımla farklı algı ve kabullere de sahip olmuşlardır.

İnsanların genellikle kendilerinden (içeriden) kaynaklanmadığına, dışarıdan (kızgın Tanrılardan, şeytandan, ruhlardan, cinlerden, doğadan, başka insanlardan, hayvanlardan) geldiğine inandıkları kötülüğün kaynakları ya da kökenleriyle ilgili sorgulamalarda, Tanrı ile kader olgusuna da özel bir yer verilmiştir. İyi olan Tanrı'nın her şeye kadir olduğu bir düzende kötülüğün varlığının özellikle de bazı filozoflar ve mutasavvıflar tarafından sorgulanması kaçınılmaz olmuştur.³ Bu türü sorgulamaların, özellikle de insanlarda büyük travmalara yol açan büyük felaketlerin (kitlesele ölümlere neden olan savaşlar, sürgünler, soykırımlar, kıtlıklar vd.) yaşandığı dönemlerde doruğa ulaştığı görülmüştür. Kötülüğü, kökenleri ya da kaynakları bakımından kategorize etmeye çalışanlar, bugüne kadar üç temel

¹ “Kötülüğün özü, hissedilen bir varlığın, yani acı duyabilen bir varlığın incitilmesidir. Önemli olan acının kendisidir. Kötülük, dolaysız bir biçimde zihin tarafından kavranır ve yine dolaysız bir biçimde duygular tarafından hissedilir; kasıtlı olarak verilen acı duyumsanır. Kötülüğün varlığı bunun ötesinde bir kanıt gerektirmez: Varım; öyleyse kötülük bana acı verir.” (Russell 1999: 11)

² Dinler tarafından belli bir dönemden itibaren şeytanla ilişkilendirilen kötülük probleminin tarihsel arka planı için bk. (Yaran 1997; Russell 1999; Messadié 1999; Werner 2000; Türkben 2012: 19-61; Yasa 2014: 9-16). Bu kaynaklardan bazıları, dinlerin kötülüğün kaynakları, oluş biçimleri ve sonuçlarıyla ilgili görüşlerinin öğrenilmesi bakımından da önemlidir.

³ “Tanrı” ve “kötülük” odaklı bazı sorgulamalar için bk. (Yaran 1997; Yasa 2014).

kötülükten söz etmişlerdir. Bunlar “metafiziksel kötülük”, “fiziksel kötülük” ve “ahlaki kötülük”tür. “Metafiziksel kötülük”, yaratılmış evrenin sonluluğu ve sınırlılığı olgusuna işaret etmekte ve yaratılmışlardaki asli kusurluluğa vurgu yapmaktadır (Yaran 1997: 26-27). Bazı filozoflar tarafından “fiziksel kötülük”le “ahlaki kötülük”ün de kaynağı olarak görülen “metafiziksel kötülük”, insanoğlu için kaçınılmaz bir durumdur. Tanrı, insanları sonlu ve yetersiz yaratmıştır ve bu da “metafizik kötülük”e neden olmuştur. Metafiziksel kötülükler, Mohapatra’nın ifadesiyle, bütünüyle insanoğlunun iradesinin ötesindedir (Mohapatra 1990: 59’dan Yasa 2014: 22) Kötülüğün kaynaklarını da sorgulayan bu görüş, Batı ve Doğu’da felsefe ile tasavvufun başlıca konularından birisi olmuştur. Doğu dünyası, konuya, genellikle “insana şer/kötülük gibi gelen şeyin aslında hayır olduğu” (“Her şerde bir hayır vardır”) ve her bir “bela” ya da “musibet”in sınavdan geçiş vesilesi olduğu noktasından yaklaşmıştır. Doğu’da, konu genellikle bu şekilde ele alınmakla birlikte, kötülüğün başlıca kaynağı ya da yaratıcısı olan şeytanın konumu ve görevi ile insandaki arzu içgüdüsü⁴ ve hırslı istek üzerinden farklı yaklaşımlar sergileyenler de olmuştur. İslam coğrafyasında “hayır ve şerrin Allah’tan olduğu” inancı üzerinde ciddi tartışmalar da yaşanmıştır. Diğer bir kötülük türü olan “fiziksel kötülük” ise doğal afetler, ölümcül hastalıklar, bedensel ve ruhsal özürler, bedensel biçimsizlik, acı ve ölümden kaynaklanmaktadır. İnsan ürünü olan “ahlaki kötülük”, ahlaksızlık, bencillik, kıskançlık, açgözlülük, iffetsizlik, aldatma, sapıklık, acımasızlık ve korkaklıktan kaynaklanmaktadır (Yaran 1997: 30-31).

Kaynağı her nerede görülürse görülsün, kendi içinde her ne şekilde sınıflandırılırsa sınıflandırılınsın “kötülük”, insanoğlunun kaçmak isteyip de bir türlü kaçamadığı bir gerçekliktir. Hayatları boyunca kötülüğü çeşitli biçimleriyle yaşayan insanlar ya da insan toplulukları, kötülükle ilgili algı ve kabullerini, ona karşı besledikleri ve sergiledikleri duygu ve tutumlarını, kendi hayatlarından, duygularından, arzularından, düşüncelerinden, inançlarından, ideallerinden ve hayallerinden yola çıkarak meydana getirdikleri sözlü anlatılara da yansıtılmışlardır. İnsanların ya da insan topluluklarının, büyük oranda kendilerini anlattıkları bu tür anlatılarda “iyi” ile “kötü”nün mücadelesine yer vermeleri ve bu mücadele üzerinden mesaj ya da ders aktarımında bulunmaları, sözlü anlatıların sadece eğlenmek/eğlendirmek ve hoşça vakit geçirmek/geçirtmek için oluşturulmadıkları dikkate alındığında, beklenen bir durumdur. İnsanlarla insan topluluklarının kötülükle ilgili algı ve kabullerini, ona karşı besledikleri ve sergiledikleri duygu ve tutumlarını yansıttıkları sözlü anlatılardan birisi de “iyi” ile “kötü” arasındaki

⁴ Charles Werner, kötülük problemini ele aldığı bir çalışmada, “arzu içgüdüsü” ile “kötülük” arasındaki bağa şu cümlelerle dikkat çekmiştir: “Dünyanın meydana gelmesindeki etken arzu içgüdüsünden başkası değildir. Arzu içgüdüsü devasa kaosu sürükleyici gücüdür, madde çırılçıplak ve hareketsiz olarak dururken böyle bir oluşum cereyan etmiştir. Daha sonra denizin fırtınadaki dalgaları gibi elementar güçler gelişigüzel kudurmuşçasına atılırlar, anlaşılabilir bir karışıklığın içinde kabarırlar. Daha sonra hayatın ilk biçimleri şekillendiğinde ve geliştiğinde muazzam dev yaratıklar ortaya çıkartan yine o arzu içgüdüsüdür. Biz şimdi bu devasa yaratıkların kalıntılarını görebiliyoruz. Arzu içgüdüsü kaplanın ve köpek balıklarının iğrenç ve korkunç dişlerini oluşturdu. Engerek yılanını yarattı ve canlı varlıkları, birbirlerini yemeleri için harekete geçirdi. Ve daha da sonra dünyaya insan geldiğinde arzu içgüdüsü yüzünden çıkan karmakarışıklık en üst düzeye erişti, insandan hencinslerine karşı bir kurt yaptı ve insanlığın bütün tarihi üzerine kana bulaşmış bir eşarp gibi gerilen savaşları başlattı.” (Werner 2000: 113-118)

çatışmanın yoğun bir şekilde anlatıldığı “destan”dır. Destanların, özellikle de Türk destanlarının bu açıdan incelenmesi, genelde insanlığın, özelde ise Türk topluluklarının kötülük algılarının öğrenilip yorumlanması bakımından yararlı olacaktır. Bu çalışmada, bu düşünce doğrultusunda Güney Sibirya Türklerinden Tıvaların “Kaŋgıvay-Mergen” adlı destanı kötülüğün kaynakları (özellikle de ahlaki temelleri), tarafları, oluş biçimleri ve sonuçları üzerinden sorgulanacaktır.

“KAŊGIVAY-MERGEN”DE “AHLAKİ KÖTÜLÜK”

Bir varyantı 1883’te Potanin (1883: 583-587) tarafından “Hangavay” adıyla yayımlandıktan sonra bilim dünyasının ilgi alanına girmeye başlayan Tıva kahramanlık destanı “Kaŋgıvay-Mergen”in diğer varyantları, Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında tespit edilip yayımlanmıştır. Grebnev’in (1960: 23) “bahadırların sadece hanlara ve yabancı istilacılara karşı yürüttükleri ve kazandıkları mücadeleleri anlatan destanlar” kategorisinde değerlendirdiği destanın bazı varyantları, 1947’de S. Sarıg-ool’un redaktörlüğünde Kızıl’da yayımlanan “Tıva Tooldar”da, 1967’de Kızıl’da yayımlanan “Tıva Ulustuñ Tooldarı”nda, 1976’da O. Darıma tarafından Kızıl’da yayımlanan “Tıva Tooldar Baazañaynıñ Tooldarı”nda (2. b., “Baazañaynıñ Tooldarı”, Kızıl 1980) yer almıştır. Destan, 1979’da A. K. Kalzan tarafından Kızıl’da yayımlanan “Kaŋgıvay-Mergen. Tıva Ulustuñ Toolu” adlı kitapta müstakil olarak yer almıştır. Tıva kahramanlık destanlarının yayımına, 1990’dan itibaren Kızıl’da “Tıva Dil, Edebiyat, Tarih Bilim Araştırma Enstitüsü” tarafından “Aas Çogaalınıñ Turaskaaldarı” serisinde devam edilmiştir. Destan metnine, 1990’da S. M. Orus-ool tarafından hazırlanan “Tıva Maadırlıg Tooldar”ın birinci cildinde “Kaŋgıvay-Mergen”, 1993’te yine Sarıg-ool’un redaktörlüğünde yayımlanan “Tıva Tooldar”da ise “Kaŋgıvañ-Haan” adıyla yer verilmiştir. Destanın henüz yayımlanmamış bazı varyantları, “Tıva Dil, Edebiyat, Tarih Bilim Araştırma Enstitüsü”nün arşivindedir. Sarıg-ool, enstitünün arşivinde, Tıva’nın çeşitli rayonlarından “Kaŋgıvay-Mergen”, “Kaŋgaaday-Mergen”, “Kaŋgay-Kara Attıg Kaŋgay-Mergen”, “Hangay-Haan”, “Kaŋgaaday-Mergen”, “Tozan Harlıg Kaŋgaaday” adlarıyla derlenen dokuz varyantın yer aldığı kaydetmiştir (Sarıg-ool 1990: 271).

Tıva destanlarını çeşitli açılardan inceleyen araştırmalara⁵ da konu olan destanın bazı varyantları, Türkiye’de de yayımlanmıştır. Destanın Sarıg-ool tarafından 1990’da yayımlanan varyantı, 2004’te Metin Ergun ve Mehmet Aça (Ergun ve Aça 2004: 473-521), 2007’de ise Ekrem Arıkoğlu ve Buyan Borbaanay (Arıkoğlu ve Borbaanay 2007: 350-473) tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu varyant, Ergun ve Aça tarafından “Alday-Buuçu”, “Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley”, “Aldın-Çaagay”, “Aldın-Kurgulday” ve “Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar” adlı destanlarla birlikte çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu çalışmadaki tespit ve yorumlar, Sarıg-ool tarafından 1990’da Kızıl’da, 2004 yılında da Ergun ve Aça tarafından Türkiye’de yayımlanan varyant esas alınarak yapılmıştır.

Destana, Kaŋgıvay-Mergen’in bazı olumsuz özellikleri nedeniyle her an bozulabilecek bir düzen ve ya da “kozmos” betimlemesi ile başlanır. Destanın başkahramanı Kaŋgıvay-Mergen, çokça hayvan sürüsü ve arazisi olan zengin

⁵ “Kaŋgıvay-Mergen”i de kapsayan bazı incelemeler için bk. (Ergun ve Aça 2004: 11-39).

birisidir ve rahat bir hayat sürdürmektedir. Kañgıvay-Mergen, her ne kadar cesur bir yiğit olsa da evinden çıkıp işe güce gitmeyen, her ayın başında ve ortasında samur avlamak için ava çıkan bir kahramandır. Çokça malını halka sürdürmeyen, çokça etini kimselere yedirmeyen, Karan-Çüzün adlı eşli ve Dönen-Kaldar atlı Kañgıvay-Mergen'in bütün işleriyle ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı) ilgilenmektedir (Ergun ve Aça 2004: 473-474). Destanın girişinde yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kañgıvay-Mergen, zengin ve cesur bir yiğit olmakla birlikte, varlığını kimseyle paylaşmayan, beyliğinin şanına uygun bir şekilde davranmayan, çalışmak nedir bilmeyen, rahata düşkün birisidir. Aşağıda da görüleceği üzere, obasına ve kendisine yönelik tehditten bile ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı) sayesinde önceden haberdar olabilmektedir. Ağabeyi tarafından muhtemel bir saldırı için önceden uyarılan Kañgıvay-Mergen, gücüne güvenerek bu uyarıyı bile dikkate almaz. Kötülüğe ve yıkıma neden olabilecek muhtemel saldırı dışarıdan gelecektir ve Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıtçı), dışarıdan gelmesi muhtemel bu saldırıyı, Kañgıvay-Mergen'in deve sürülerine doğru koşup gelen yabancı bir deveden yola çıkarak tahmin etmektedir. Ona göre, deve sürülerine doğru koşarak gelen yabancı deve, kötü bir olayın habercisidir ve yakında bir savaşın çıkacağına işaret etmektedir. Gücüne güvenerek ağabeyinin uyarılarını dikkate almayan Kañgıvay-Mergen, ancak eşinin gidip neler olduğunu görmesi gerektiğini söylemesi üzerine, ne olup bittiğini kontrol etmeye gider. İki deve birbiriyle çarpışıp yabancı deve yenilince yanlarına dağ gibi büyük bir adam gelir ve Kañgıvay-Mergen'e ait deveyi alıp götürür. Ancak o zaman ciddi anlamda harekete geçen Kañgıvay-Mergen, adamın yolunu kesmeye çalışır. Adama iyice yaklaşır ve atının yularını eliyle çekip kendi bacağına üç kez dolar. Bu dağ gibi adam, Han-Küçü'dür. Han-Küçü, "Ben kanlı kahraman Han-Küçü'yüm. Doğuştan kuzey bölgesinin sahibiyim. Batı tarafının sahibi Kañgıvay-Mergen'in karısı Karan-Çüzün ile kız kardeşi Torgun-Çüzün'den başlayıp onun kazan yıkamak için kullandığı kara yağlı bezine kadar hepsine el koyacağım" diye bağırarak Kañgıvay-Mergen'e meydan okur. İki kahraman arasındaki mücadeleyi Kañgıvay-Mergen kazanır. Kañgıvay-Mergen, Han-Küçü'yü derin bir çukura atar, çukurun üzerini de büyük bir kaya ile kapatır. Tekrar obasına dönmek isteyen, fakat atının ısrarları üzerine yendiği istilacı Han-Küçü'nün obasına el koymak için yola koyulan Kañgıvay-Mergen, rakibinin üç karısının yurtlarına girer, fakat sadece en küçük olanı onu iyi karşılar. Kañgıvay-Mergen, Han-Küçü'nün en büyük karısı Avıkay-Sarala kadını kendisini kötü karşıladığı için döver, fakat daha sonra kadının yaralarını kendisi tedavi eder. Han-Küçü'nün en büyük karısı Avıkay-Sarala'nın cazibesine yenik düşen Kañgıvay-Mergen, kendi yurdunu unuttur ve atının obaya geri dönmesi için yaptığı telkinlere rağmen büyük kadının yurdunda yaşamaya başlar (Ergun ve Aça 2004: 476-494).

Kalabalık hayvan sürülerine ve geniş arazilere sahip olmakla birlikte keyfine düşkün olan, çalışmayı sevmeyen ve gücüyle zenginliğine fazlasıyla güvenen vurdumduymaz Kañgıvay-Mergen, obasına yönelik istila girişimini ağabeyi ile karısının telkinleri sayesinde savuşturmuştur. İstilacı Han-Küçü'yü yendikten sonra obasına dönmek isteyen, fakat atının telkinleri üzerine onun obasını yağmalamaya

giden Kañgıvay-Mergen, yendiği kahraman Han-Küçü'nün de söylediği gibi⁶, onun en büyük karısına tutularak yine atının bütün telkinlerine rağmen obasına geri dönmemiştir. Sahip olduklarının değerini bilmeyen, sadakat duygusundan ve kısmen değer yargılarından yoksun olan Kañgıvay-Mergen, dışarıdan kaynaklanan bir kötülüğe maruz kalmakla birlikte, sahip olduğu olumsuz özelliklerin de kurbanı olmuştur. Destanın başında betimlenen düzen ya da “kozmos”u tehdit eden şey, her ne kadar dışarıdan kaynaklanan bir saldırı olsa da Kañgıvay-Mergen de bu düzenin bozulmasına vurdumduymazlığı, değer yargılarından kısmen yoksun oluşu ve kadına olan düşkünlüğü ile katkıda bulunmuştur. Sadakat duygusundan yoksunluğu ile rahata ve kadına olan düşkünlüğü, gitmekten vazgeçtiği obasında kız kardeşinin çeşitli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, “Kañgıvay-Mergen”de “kaos”a yola açan kötülük, hem dışarıdan (istilacı, yağmacı bir kahramandan) hem de içeriden (bizzat kahramanın kendisinden) kaynaklanmıştır.

Atının ve yendiği kahramanın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, kendi obasını yağmalamaya gelen düşmanın obasını, yiğitliğin şanına yakışır bir şekilde yağmalaması gerektiğini düşünen bir topluluk içinde yetişen Kañgıvay-Mergen'in bir kadına tutularak yağmaladığı obada kalması ve kendi obasına geri dönmemesi, başka bir kötülüğe yol açmıştır. Bu kötülüğün kurbanı, kız kardeşi Torgun-Çüzün'dür. Gidip de dönemeyen ağabeyini çok özleyen Torgun-Çüzün, hasretliğe dayanamayıp hasta düşmüştür. Gecesi gündüzüne karışmış, yüzü-gözü ağarmış, kuşlar öldüğünde cesedini yemek için toplanmıştır (Ergun ve Aça 2004: 495). Torgun-Çüzün, geride kalan ve durumu hiç de iyi olmayan yengesi Karan-Çüzün için de üzülmektedir. Kañgıvay-Mergen'in vurdumduymazlığı, obasına (vatana) ve akrabalarına olan sadakatsizliği ile bunun sonucunda ortaya çıkan üzüntü ve keder, “ahlaki kötülük” kapsamında değerlendirilebilecek bir kötülüktür. Kañgıvay-Mergen'in neden olduğu bu mağduriyet ve kötülük, vaktiyle kendisini yağma girişimine karşı uyarıcı ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçı)'nın devreye girmesi ve bir kadın uğruna yabancı bir obada kalan kardeşini obasına geri getirmesiyle son bulmuştur. Bu noktada, Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçı)'nın destandaki rolünün ne olduğu üzerinde de kısaca durmakta yarar vardır. Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçı), deyim yerindeyse düzen ya da “kozmos”un bir tür bekçisidir. Kardeşi Kañgıvay-Mergen'in her işini yapan Aksagalday, kritik dönemlerde devreye girerek dışarıdan ve içeriden kaynaklanan kötülöklere son vermekte, bozulan düzen ya da “kozmos”u yeniden tesis etmektedir. O, bütün bu özellikleriyle akıllı, mantığı, iyiliği, sevgiyi, sadakati, fedakârlığı ve bozulan ya da bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan düzen ya da “kozmos”un koruyuculuğunu temsil etmektedir.

“Kañgıvay-Mergen”deki “ahlaki kötülük”, karısı Karan-Çüzün'un arzu duyduğu düşman bahadır Han-Küçü ile işbirliği yaparak Kañgıvay-Mergen'le ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçı)'yı öldürmek istemesiyle doruğa ulaşır. Destandaki olayların gelişmesinde önemli bir yere sahip olan “ahlaki kötülük”, başka bir erkeğe karşı istek duyan iffetsiz eşin ihaneti ile çok daha büyük bir soruna

⁶ Han-Küçü, kendisini yenen Kañgıvay-Mergen'e bu hususta şunları söyler: “*Dostun dostunu öldürüp/ değerli eşyalarını yağmalaması olmaz/ Benim Avıkay-Sarala kadını görürnce/ Azıp yoldan çıkarsın/ Malını-mülkünü çukura/ Vurup atarsın/ İyiliğini, kötülüğünü göçtüğün yurtta/ Unutursun.*” (Ergun ve Aça 2004: 483)

yol açar. Destanda büyük bir kaosa yol açan bu olayın temelinde, ahlaki zaaf, iffetsizlik ve ihanet yatmaktadır. Vaktiyle yendiği Han-Küçü'nün obasında bir kadına tutularak evine/obasına dönmeyen Kañgıvay-Mergen, obada kalanların sıkıntı çekmesine neden olan bu hatasının bedelini, karısı Karan-Çüzün'ün rakibi Han-Küçü ile işbirliğine giderek kendisini öldürmesiyle ödemiştir. Kız kardeşi Torgun-Çüzün'ü, istemeye gelen dört kardeşten birisine veren ve kız kardeşiyle çeyizini müstakbel damadının ülkesine götüren Kañgıvay-Mergen, dört kardeşlerden birisinde çokça içki içer. Bunun üzerine kız kardeşi, ağabeyine, döndüğünde obasında başına bir iş gelebileceğini, bu nedenle bir daha bu kadar içmemesi gerektiğini söyler. Fakat evine döndüğünde Kañgıvay-Mergen bir eğlenceye daha katılmak zorunda kalır. Karısı Karan-Çüzün, vaktiyle Kañgıvay-Mergen'in çukura attığı Han-Küçü'yü çukurdan çıkarıp onunla zevk eder. Karısının amacı, kocasını ve onun ağabeyini yok etmektir. Fakat Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçtı), konuşulanları duyar ve eğlence sırasında kaçıp gider. Karısı ve Han-Küçü, Kañgıvay-Mergen'i kaya üzerinden denize atıp Han-Küçü'nün ülkesine giderler. Kañgıvay-Mergen, kız kardeşi ve onu istemeye gelen dört kardeş sayesinde yeniden dirilir. Kız kardeşi Torgun-Çüzün'ün isteği üzerine Kañgıvay-Mergen'in obasına giden dört kardeş, obada sadece küçük bir çocukla karşılaşır. Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçtı)'yı bulurlar ve Kañgıvay-Mergen'in denize kadar giden izlerini takip ederler. Kardeşlerden birisi, bir kaza dönüşüp denize atlar. Sug-Han'ın yardımıyla Kañgıvay-Mergen'i sudan çıkarıp "arjan kuduk sug" ile yıkayarak yeniden canlandırır. Kañgıvay-Mergen ile Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçtı)'yı, dört kardeş kendi obalarına götürürler (Ergun ve Aça 2004: 498-509).

Aşırı içki tüketimi, cinselliğe düşkünlük, sadakatsizlik ve ihanetten kaynaklanan bu "ahlaki kötülük", vurdumduymazlığı ve ihtiyatsızlığıyla bilinen Kañgıvay-Mergen'in aklı, duyarlılığı, ahlaki ve sadakatiyle öne çıkan kız kardeşi Torgun-Çüzün sayesinde ortadan kaldırılmaktadır. Kaosun bitirilmesi ve "kozmos"un yeniden tesis edilmesinde, Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıçtı) ile dört kardeş de aktif bir rol almışlardır. Düşmanı Han-Küçü ile işbirliği yapan iffetsiz karısı tarafından öldürülen ve büyü ile kutsalın devreye girmesiyle yeniden dirilen Kañgıvay-Mergen için bu ölüp-dirilme (bir tür şamancıl ölüp-dirilmedir), kötü huyları terk ederek olgunlaşma anlamına gelmektedir. Bu olgunlaşmanın belirtileri, destanın ilerleyen kısımlarında açık bir şekilde görülmektedir. Kañgıvay-Mergen'in olgunlaşma sürecinde aklı, ahlaki ve sadakati simgeleyen kız kardeşi Torgun-Çüzün'ün özel bir yere sahip olduğunu, bir kez daha belirtmekte yarar vardır. Nitekim Kañgıvay-Mergen'in "Tavin" ve "Tajı" adlı ikiz kardeşin Muñgulak-Sagaan adlı kız kardeşleriyle evlenmesini, ikiz kardeşlerin başlık olarak mal-mülklerinin yarısını vermelerini ve Kañgıvay-Mergen'in avenesine kardeş olmalarını sağlayan da Torgun-Çüzün'dür. Aveneye kardeş olarak katılan bir diğer kişi ise, Kañgıvay-Mergen'in yendiği bahadır Kara-Türü'dür (Ergun ve Aça 2004: 509-515). "Ahlaki kötülük"ün sona ermesinde Kañgıvay-Mergen'in Tuñgulak Sagaan adlı kadınından doğan oğlu Han-Türü-maadır'la tesadüfen buluşması ve babasıyla kardeşlerinin obasına gelen Han-Türü-maadır'ın babasının saç kuyruğunu keserek onun yerine geçmesi de etkili olmuştur (Ergun ve Aça 2004: 516-517). Han-Türü-maadır'ın bu tutumu, ölüp dirildikten sonra kızının aklı ve sağduyusu sayesinde yeni bir hayata başlayan; zaaflarını, bencilliğini, vurdumduymazlığını terk

ederek olgunlaşan Kañıvay-Mergen'in yerini daha enerjik ve dinamik bir kuşağa bırakmasını sağlamıştır.

“Ahlaki kötülük”ün büsbütün ortadan kaldırılabilmesi için, ölüp-dirilme sonrasında olgunlaşarak kişisel zaaflarından kurtulan Kañıvay-Mergen'in maruz kaldığı ihanetin bedelini ağır bir şekilde ödetmesi gerekmiştir. Alınacak intikam ya da verilecek ağır ceza, bireyin ve toplumun “ahlaki kötülük” karşısındaki tutumunu da gözler önüne serecektir. Han-Küçü'den intikam almayı kendisine bir borç sayan Kañıvay-Mergen, onun topraklarına giderek kafasını kamçı ile gövdesinden ayırır. İffetsiz Karan-Çüzün kadınına da bacaklarından iki ata bağlayıp öldüren Kañıvay-Mergen, Han-Küçü'nün bütün mal-mülküyle birlikte dört kardeşin obasına döner. Esir ettiği kadınları dört kardeşe eş yapan Kañıvay-Mergen, kendisine de Han-Küçü'nün en küçük karısı olan Aktan-Kara-kadın'ı alır (Ergun ve Aça 2004: 517-520). Destanın sonunda büyük bir toy düzenleyen on şanlı yenilmez kahraman bütün mal-mülkü birlikte idare etmeye karar verirler. Böylece çoğunlukla “ahlaki kötülük”ün neden olduğu karmaşa, çatışma ve değersizliğe son verilmiş, başta zaaflarından arınan Kañıvay-Mergen olmak üzere, olgun bireylerin ahlak, iyilik, kardeşlik, sadakat, uzlaşma ve dayanışma üzerine inşa ettikleri düzen hüküm sürmeye başlamıştır.

Sonuç

Yukarıdaki tespit ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere, “Kañıvay-Mergen”deki olayların gelişiminde, “ahlaki kötülük” önemli bir yere sahiptir. İlk başlarda dışarıdan kaynaklanan kötülüğün yerini, ilerleyen bölümlerde içeriden kaynaklanan kötülük almıştır. İçten ya da içeriden kaynaklanan kötülüğün ilk müsebbibi, sahip olduğu olumsuz özellikleriyle Kañıvay-Mergen'dir. Onun olumsuz tutum ve davranışları, kötülüğe yol açmış, bu kötülük de başka kötülükleri tetiklemiştir. Bu nedendir ki temelinde ahlak sorununun yattığı kötülüğün son bulabilmesi için de Kañıvay-Mergen'in olumsuz özelliklerini terk etmesi ve ölüp-dirilerek olgunlaşması gerekmiştir. Destandaki “ahlaki kötülük”ün doruğa ulaşması ve çok daha kötü sonuçlar doğurmasında, sadakatsizliğe maruz kalan bir kadının iffetsizliği ve düşmanla işbirliğine girmesi etkili olmuştur. Erkek egemen savaşçı bir topluluğun ürünü olan destan, erkeğin sadakatsizliğini en fazla geçici ölümle cezalandırırken ve erkeğe hatalarından dönerek olgunlaşma fırsatı verirken kadının iffetsizliğini ve ihanetini sadakatsizliğe ve ihanete maruz kalan erkeği devreye sokarak korkunç bir şekilde cezalandırılmıştır. Kanaatimizce, destanın kadını korkunç bir şekilde cezalandırmasında, iffetsizliğinden çok, düşmanla işbirliği yapması ve ihanet etmesi etkili olmuştur. Bu da destanı meydana getiren toplumun işbirlikçiliği ve ihaneti hiçbir şekilde mazur görmediğini göstermektedir.

Kañıvay-Mergen'le iffetsiz karısı Kara-Çüzün'ün neden olduğu “ahlaki kötülük”ün ortadan kaldırılmasında Kañıvay-Mergen'in aklı, sağduyuyu ve sadakati temsil eden kız kardeşi Torgun-Çüzün ile aklı, mantığı, iyiliği, sevgiyi, sadakati, fedakârlığı ve bozulan ya da bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan düzenin koruyuculuğunu temsil eden ağabeyi Aksagalday Sayın-Havıçı (Havıççı) etkili olmuştur. Her iki ismin varlığı, kötülüğün geçici olması ve çok daha ağır sonuçlar doğurmamasını sağlamıştır. Bu iki isme, destanın ilerleyen bölümlerinde daha başka isimler de dâhil olmuştur. Sayısı giderek artan iyi insanların varlığı,

Kaňıgıyay-Mergen'in bilinçlenmesinde, olumsuz özelliklerinden arınmasında, sorumluluklarının farkına varmasında ve birlikte yaşayarak birlikte yönetme düşüncesine ulaşmasında etkili olmuştur. Bu da göstermektedir ki, iyi insanların sayısının arttığı yerlerde “ahlaki kötülük” uzun süre hüküm sürememekte, yerini iyiliğe ve güzelliğe bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU, Ekrem - Buyan BORBAANAY, 2007, *Tıva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGUN, Metin - Mehmet AÇA, 2004, *Tıva Kahramanlık Destanları I*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GREBNEV, L. V., 1960, *Tuvinskiy Geroičeskiy Epos*, Kızıl.
- MESSADIÉ, Gerald, 1999, *Şeytanın Genel Tarihi* (Çev. Işık Ergüden), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- MOHAPATRA, A. R., 1990, *Philosophy of Religion: An Approach to World Religions*, Sterling Publishers Private Limited, New Delhi.
- POTANİN, G. N., 1883, *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii*, IV. Fasikül, S. Petersburg.
- RUSSELL, Jeffrey Burton, 1999, *Şeytan Antikiteden İlkel Hristiyanlığa Kötülük* (Çev. Nuri Plümer), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- SARIG-OOL, S. M., 1990, *Tıva Maadırlıg Tooldar*, Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, Kızıl.
- TÜRKBEN, Yaşar, 2012, *İbn Sînâ ve Thomas Aquinas'ta Kötülük Problemi*, Elis Yayınları, Ankara.
- YARAN, Cafer Sadık, 1997, *Kötülük ve Teoside*, Vadi Yayınları, Konya.
- YASA, Metin, 2014, *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yayınları, Ankara.
- WERNER, Charles, 2000, *Kötülük Problemi* (Çev. Sedat Umran), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

